

GRÜNHUT ZOLTÁN

ARAB, BEDUIN, DRÚZ ÉS CSERKESZ TELEPÜLÉSEK IZRAELBEN*

Az évtizedek óta húzódó izraeli–palesztin konfliktus egyértelműen árnyékot vet a zsidó állam nemzetközileg elismert határain belül élő kisebbségek helyzetére. Mind a közéleti diskurzusok és a média hírek, mind az ismeretterjesztő és publicisztikai írások, valamint általában a tudományos kutatások is elsősorban az izraeli–palesztin szembenállás legkülönbözőbb aspektusaira (Jeruzsálem státuszára, a vitatott térségben fekvő zsidó telepekre, a palesztin menekültek jogaira, biztonsági és gazdasági kérdésekre, a leendő palesztin állam hatáira és területi kiterjedésére stb.) koncentrálnak, gyakorta mellőzve a válsággóc valamennyi érintett közösségének bemutatását. Sokszor teljesen összemosódnak a vitatott hovatartozású Nyugati Parton (Ciszjordániában, avagy Júdeában és Szamáriában), illetve Gázában élő palesztinok az izraeli arab közösséggel, s bár etnikai, vallási és nyelvi értelemben, továbbá bizonyos nacionalista aspirációjú kölcsönös politikai meggyőződések szerint mindez egyáltalán nem alaptalan, valójában azonban mély törésvonalak szakítják el egymástól a két társadalmi csoportot. Ehhez kapcsolódik még, hogy mindkét közösségnek van keresztény felekezete, amelyek a vallási dimenzióon túl, egyéb kulturális, politikai tényezők alapján is elkülönülnek. Szintúgy szólni indokolt az Izraelben és a vitatott területeken egyaránt megtalálható beduin csoportokról, amelyek arab etnikumuk és muszlim hitük dacára határozottan önálló közösséget alkotnak, általában egymástól is számottevő mértékben elválva. Végezetül hiba lenne nem említeni az Izraelben élő drúzokat, akik etnikai értelemben arabok, ám identitásuk alapja sajátos vallásuk és kulturális hagyományrendszerük, miképpen a zsidó állam területén – kis számban – jelenlévő cserkeszek esetében is a közös iszlám hit integráló erejét gyengíti az araboktól való etnikai, történelmi, tradicionális elkülönülés.

Jelen dolgozat e meglehetősen összetett és interdiszciplináris megközelítést igénylő téma tekintetében pusztán arra vállalkozik, hogy bemutassa az izraeli arabok, beduinok, drúzok és cserkeszek *szállásterületeit*, a bizonyos

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

szempontból korlátozott, más aspektusokból nézve elfogadható szintű – ám egyáltalán nem fejleszthetetlen – autonómiájuk egyik legfőbb biztosítékának számító települési önkormányzataik sajátosságait.

Az izraeli kisebbségi közösségek

A zsidó állam elismert határain belül élő mintegy 1,59 milliós, az összlakosság 20,5%-át kitevő kisebbségi népességet háromféle módon lehet csoportosítani.¹ Etnikai értelemben elkülönítünk arabokat és cserkeszeket, előbbi közösség létszáma 1 587 000 főre, míg utóbbié legfeljebb négyezerre tehető. Vallási szempontból beszélhetünk muszlimokról, keresztényekről és drúzokról, akik tehát egyaránt arabok, míg a cserkeszek iszlámhívők. Szubkulturális megközelítés alapján továbbá indokolt külön kezelni az arab etnikumú, muzulmán vallású beduinokat, akik nagyjából 175 ezren lehetnek Izrael déli, sivatagos területein, legalább 75 ezren Galileában és mintegy 12-13 ezren az ország középső részén. Összegezve tehát négy csoportról kell beszélnünk: muszlim és keresztény arabokról (1 133 000, illetve 142 ezer fő), beduinokról (262 ezer fő), drúzokról (141 ezer fő), valamint cserkeszekről (4000 fő).

1948-ban, az államalapításkor 156 000 ezer arab élt Izraelben, vagyis a közösség létszáma megtízszereződött napjainkig. A muszlim vallásúak aránya az ötvenes évek elején mért 70%-ról 84%-ra emelkedett, miközben a drúzok konstans módon 8% körül maradtak, a keresztény arab közösség pedig 21%-ról 8%-ra csökkent.² Az arab népesség gyors növekedésében úgy a be- és visszatelepülés, mint a magas születésszám közrejátszott, s bár a természetes szaporulat folyamatos visszaesést mutat (az utóbbi tizenöt évben 3,4%-ról 2,6% alá esett), még mindig jelentősen meghaladja a zsidó közösségben mért hasonló – igaz, ellentétes tendenciát tükröző – adatot (1,8%).³ Ebből kifolyólag számottevő különbség tapasztalható az arab és a zsidó lakosság átlagéletkora, illetve korfája tekintetében is: amíg az arabok több mint kétharmada, addig a zsidóknak alig a fele volt harminc évnél fiatalabb 2008-ban.⁴

Területi megoszlás szerint az arab lakosság 43,5%-a az északi körzetben, 18,6%-a a jeruzsálemiben, 14,5%-a a haifaiban, 12,6%-a a déliben, 9,6%-a a középsőben, míg 1,1%-a a Tel-Aviv-iban él.⁵ Az északi körzetben az össznépesség 53%-át, a jeruzsálemiben 31%-át, míg a haifaiban 25%-át arab etnikumúak adják.⁶ A drúzok négyötöde az északi, egyötöde a haifai körzetben lakik, miközben a cserkesz közösség egésze az északi, a beduinok több mint 90%-a pedig a déli körzetben honos.⁷ Egy 2002-es adat alapján az arabok 95%-a 124 településen koncentrálódott, míg 4%-uk – főként beduinok – illegális státuszú, a belügyminisztérium által el nem ismert falvakban élt. Ugyanezen forrás szerint 116 település majdhogynem teljesen arab etnikumú volt, nyolc város pedig számottevő mértékben vegyes népességű: Jeruzsálemben az ara-

bok aránya 35%-ot tett ki, Akkóban és Lodban 25%-ot, Ramléban és Maalot-Tarsihában 20%-ot, Haifában 10%-ot, Felső-Názáretben 9%-ot, Tel-Aviv-Jaffában pedig 4%-ot.⁸ A legnépesebb arab település Názáret, több mint 72 ezren lakják, körülbelül kétharmad-egyharmad arányban muszlimok, illetve keresztények. Mellette további tíz arab város létezik: a déli körzetben fekvő, beduin lakosságú, 52 ezer főt is meghaladó Rahat; a középső körzetben található Kalanszave, Kfar Kasszem, Tir és Tajbe; valamint az északi körzethez tartozó Baka-Jatt, Saknin, Sfaram, Tamra és Umm al-Fahm. A többi arab település vagy városnak nem minősülő municipális önkormányzati státusszal bír, vagy regionális tanács részeként funkcionál (előbbi a jellemzőbb 2:1-hez arányban).

Az izraeli arab közösség és településeik

A függetlenség proklamálásakor összesen egy arab települési önkormányzat működött Izraelben, s az arab etnikumú lakosság alig 27%-a élt valamilyen helyhatóság területi hatálya alatt. A negyvenes évek végén és az ötvenes évtized elején részint a brit mandátumi időszak bizonyos rendelkezéseit megtartva, részint új törvényeket alkotva az izraeli állam – máig vitatott módon – jogi lehetőséget teremtett az elmenekült arab népesség föld- és ingatlantulajdonainak kisajátítására. Az államosítás fejében csak korlátozott kártérítésekre került sor, mivel ezek nem élhettek kérvényezési jogukkal, mások pedig szándékosan nem is akartak, mondván, ezáltal legitimálnák az egyébként illegálisnak vélt kisajátításokat. A tulajdonvesztés mellett súlyos szankcióként élt hosszú évekig az a gyakorlat, minek értelmében a jórészt arab népességű területeket biztonsági okokból kifolyólag zárt katonai zónákká nyilvánították, releváns jogkorlátozásoknak alávetve az ott élő lakosokat.

Csak a hatvanas évek derekán számolták fel e szigorú katonai közigazgatási struktúrákat. Igaz, addigra már történt némi előrelépés, minek jegyében összesen 42 arab önkormányzat nyert elismert státuszt, s a helyi autonómián túl, a közösségek (muszlimok és keresztények) kollektív kulturális és vallási önrendelkezését is jogi biztosítékokkal erősítette meg az állam.⁹ Az infrastrukturális jellegű leszakadás ennek ellenére érezhető maradt (sőt a mai napig sem szűnt meg), legfőképpen a zsidó lakosságú térségek előnyben részesített fejlesztései, valamint a zsidó bevándorlók letelepítésének fokozott kormányzati prioritása miatt. A felzárkóztató beruházások többsége, közművesítés (vezetékes víz és villany, közvilágítás, csatornarendszer kialakítása), betonutak építése, közszolgáltatási egységek (iskolák, kórházak) átadása, csak az ötvenes-hatvanas években indult meg, az egyes településeken igen eltérő ütemben.¹⁰ Noha készültek tervek zsidó és arab önkormányzatok összevonására azon megfontolásból, hogy az infrastrukturális fejlesztések,

valamint a közfeladat-ellátás integrációja esetleg a társadalmi kohézióra is serkentőleg hathat, ám néhány próbálkozást leszámítva (például: Maalot-Tarsiha) e törekvés nem vált általánosan követendővé, legfeljebb a kisebb falvakat átfogó regionális tanácsokon belüli lazább kooperáció formájában.¹¹

Az arab települések számottevő és konstans elmaradottsága egyértelműen kimutatható az izraeli önkormányzatok szocioökonómiai státuszbesorolásából. A tízes skálán az első kategóriában szerepelnek a legszegényebb, míg a tizedikben a leggazdagabb települések. Egy 2006-os adatösszesítés szerint arab önkormányzat a hetedik vagy annál magasabb csoportban nem szerepelt, s az ötödikben, illetve a hatodikban is csak egy-egy. Ellenben az elsőbe 14, a másodikba 26, a harmadikba 27, a negyedikbe pedig szintén 14 került, miközben ugyanezen kategóriákban mindösszesen 24 zsidó önkormányzatot soroltak be (az első háromba csak 9-et).¹²

A leszakadás érzékeltetésére megfelelő alapindikátor az arab és zsidó népesség iskolai végzettség szerinti összehasonlítása: 2003-ban a 25–34 év közötti arabok 27%-a mindössze alapfokú tanulmányokkal rendelkezett, miközben a hasonló korú zsidóknál csupán 2% nem jutott ennél tovább.¹³ Előbbi közösségben 15%, utóbbiban 41% szerzett egyetemi diplomát a 35. életéve előtt. Ennek következményei természetesen a foglalkoztatás terén is visszaköszönnek: a szak- és segédmunkások körében az átlaghoz képest az arab, míg a felsőfokú képezést igénylő szakmákban (mérnökök, orvosok, jogászok, kutatók, gazdasági, pénzügyi szakemberek között) a zsidó származásúak felülreprezentáltak.¹⁴

A láncolat harmadik elemeként szükséges kitérni a jövedelmi szintkülönbségekre, amelyek ugyan lassú kiegyenlítődésre utalnak, de még így is körülbelül 55–60%-kal magasabb a zsidó lakosok átlagkeresete, mint az araboké.¹⁵ Ezen ismérvből adódóan – tudatában annak, hogy az izraeli önkormányzatok anyagi forrásai markáns hányadban a helyi adókra épülnek – kézenfekvő az arab települések alulfinanszírozottsága, amely törvényszerű módon kihat a lokális infrastruktúra és szolgáltatások fejlettségi szintjére. E bevételhiányt az sem képes kompenzálni, hogy 1997 és 2008 között, változó arányban, 2,3–3,7-szer több egy főre eső központi és kiegészítő támogatás jutott az arab településeknek, mint a zsidóknak.¹⁶

Az izraeli drúzok és településeik

Az államalapítást követően nem feltétlenül azonos módon viszonyult az izraeli kormány az egyes arab közösségekhez. Az 1920-as évtizedben halványan kibontakozó, a muszlim dominanciával szembeni kölcsönös érdekeken alapuló zsidó–drúz partnerség 1948 után újult erőre kapott, s bár teljes bizalmat nem élveztek a drúzok, mégis egyfajta kivételezett státuszt szereztek.¹⁷ Ami-

ként Jordániában a Hasemita uralkodóház az országban élő beduin törzsekre bízta a menekülteként érkezett palesztinai arabok képviseletét, igazgatását és *féken tartását*, úgy az izraeli kormány is hitt abban, hogy egy lojális közösség előnyben részesítése segítség lehet az egész arab lakosság lassú megbékítéséhez, integrálásához.¹⁸ Az iszlámtól szervesen eltérő vallási, kulturális és társadalmi hagyományokat tisztelő drúzok ennek okán sajátos köztes helyzetben találták magukat, ők lettek Izrael *jó arabjai*, akik példát mutattak, hogyan kell nem zsidóként építeni a zsidó államot. Ennek fejében már 1948-tól különböző kedvezményekben és fejlesztési támogatásokban részesültek falvaik, amelyek előnyt élveztek az infrastrukturális beruházások terén a többi arab településsel szemben. 1956-ban aztán elismerték a közösséget önálló vallási csoportként, majd a következő évben kiterjesztették a drúzokra is a hadkötelességet (mely a bizalom jeleként szolgált). 1961-ben regionális tanácsot alapítottak településeik szervezett kooperációja és közigazgatási integrációja érdekében, egy esztendő múlva legitimálták vallási bíróságai működését, a hetvenes évek derekán pedig intézményesítették autonóm oktatási struktúrájukat és speciális képviseleti szerveiket. A drúzok eredményesen kapcsolódtak be az izraeli politikai és katonai életbe, pártlistáról mandátumot nyert képviselőik rendre ott ültek a honatyák között, miközben a hadsereg kötelékében néhányuk igen magas rangig jutott.¹⁹

Említésre érdemes, hogy a drúz politikusok ugyanúgy feltűntek a szocialista-cionista kormánypártokban, mint azok bal- (kommunista és pro-arab), illetve jobboldali ellenzékében. Ez az elsősorban identitási tényezőkre visszavezethető fragmentáció mindig is jelen volt, s ma is tetten érhető a közösségben: amíg egyesek az etnikai-nyelvi fundamentumokat érzik erősebbnek önazonosságukban, ami az arabokkal való szolidaritásra készíteti őket, addig mások a vallási-tradicionális elemekre koncentrálnak a drúzok önállóságát hirdetik bal-, illetve jobboldali cionista politikai mozgalmakkal együttműködve.²⁰ E megosztottság természetesen kihat az államhoz, valamint a hadsereghoz való viszonyulásra is: előbbieket Izrael többnemzetiségű országgá akarják alakítani, elítélik a katonaságot, elnyomó erőként tekintenek rá, utóbbiaknak nincs kifogásuk Izrael deklarált zsidó nemzeti karaktere ellen, ha az nem jár a drúz autonómia csorbulásával, s készek szolgálni a haza érdekében.²¹ Ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy e fragmentáció, valamint annak identitásbeli, illetve választói magatartásban (is) testet öltő következménye összekapcsolható bizonyos lokális sajátosságokkal. Ahol a drúzok jószerivel egymagukban élnek, tehát az adott település lakosságát legalább 85-90%-ban közösségbeliek adják, ott alacsonyabb az arabokkal való szolidaritás, s nagy többséggel cionista pártokra szavaznak a helyi választók, ahol viszont kisebbségben vannak a drúzok egy döntően arab közegeben, ott az identitás etnikai-nyelvi aspektusai válnak erősebbé, annak politikai velejáróival együtt.²²

Izraelben összesen 14 drúz vagy jelentős drúz lakossággal bíró település található, valamennyi északon, Galileában és Haifa közelében. Az állam nemzetközileg el nem ismert területein további négy fekszik, egyaránt a Golán-fennsík északkeleti hágóin, közvetlenül a szír határ mellett. Ez utóbbiak – Madzsdal Samsz, Bukata, Maszade és Ein Kinije – szinte 100%-ban drúz népességűek, míg előbbieik közül Daliat al-Karmel, Jirka, Beit Jann, Kisra-Sumej, Julis, Janu-Jat, Hurfejs és Sajur legalább 95%-ban, Isfija 80%-ban, Pekin 75%-ban, Maghar 58%-ban, Rame 30%-ban, Abu Szinan 28%-ban, Sfaram pedig 14%-ban drúzok által lakott.²³ A nevezett települések közül egy – a legutóbbi – városi ranggal bír, az összes többi, beleértve a Golán-fennsíkon fekvőket is, városnak nem minősülő municipális önkormányzat. A 2005-ös szocioökonomiai státuszbesorolás alapján mindegyik település hárm-as-négyes, átlagon aluli kategóriába került.

Az ötvenes évek óta folyamatosan nehezményezi a drúz közösség önkormányzataik alulfinanszírozottságát.²⁴ 1977-ben a kormányra kerülő jobbközép koalíció ugyan kötelezettséget vállalt egy tízéves felzárkóztató pénzügyi terv kidolgozására, ám az sehogyan sem akart összeállni, s majd csak a kilencvenes évek elején, a Rabin-kabinet módosított valamelyest a támogatási struktúráján. Általában az egy főre eső központi szubvenciók aránya 120-130%-kal magasabb a drúz önkormányzatok esetében, mint a zsidó helyhatóságoknál, azonban az önállóan generált lokális bevételek hányada jelentősen kevesebb, minek okán a teljes költségvetés is számottevő mértékben szűkösebb.²⁵

Az izraeli beduinok és településeik

A drúzok kivételezett helyzete különösen szembeötlő, ha összevetjük az izraeli kormányzat feléjük irányuló politikáját a beduinokkal kapcsolatban elfogadott állami stratégiákkal és intézkedésekkel. 1948 előtt, a sajátos nomád életmód miatt gyakran változó számarányban, megközelítőleg 70-100 ezer beduin lakosa volt a Negev-sivatagnak, legalább 95 törzs telepedett meg időszakosan, nagyjából 12 ezer km²-nyi területen.²⁶ Noha a beduinok sem az oszmán, sem a brit gyámokodás idején nem rendelkeztek egyértelműen tisztázott politikai-jogi státusszal, továbbá tulajdonuk nyilvántartása és adóztatása is problematikusán zajlott, a törzsfőiket úgy a Porta, mint a mandátumi főkormányzóság elismerte legitim képviselőknek. Örökös vándorlásuknak, a formálódó határvonalakat semmibe vevő költözéseiknek már az oszmán időkben igyekeztek gátat szabni állandó törzsi területek kijelölésével.²⁷ Ezeket 1920 után a britek is sértetlenül hagyták, igaz tartós beruházásokat, lakások, közművek építését, falvak kialakítását a Portához hasonlóan nem forszíroztak. A Palesztina déli részén élő beduinokkal ellentétben, a galileai vidékeken megtelepedő törzsek főként szír területekről vándoroltak be a

19–20. század fordulóján. A szűkösebb mezőgazdasági és állattenyésztési, legeltetési adottságok miatt jószerivel feladták nomád életmódjukat, falvakat alapítottak, sokan kereskedői, kisiparosi foglalkozásokba kezdtek.

Amikor a zsidó állam függetlenségét kikiáltották, s azzal kezdetét vette az első arab–izraeli háború, a Negevben élő beduinok 85%-a elhagyta korábbi szállásterületét.²⁸ Ezek vándoroltak a júdeai dombok közé, illetve a Holt-tenger partvidékére, de még többen a Sínai-félszigetre, illetve a későbbi Jordániába. 1953-ban, jelentéktelen arányú visszaköltözést követően, mindössze 11 ezer beduin, 19 törzs élt Izrael déli, sivatagos vidékén.²⁹ Az állam körülbelül 11 ezer km²-t kisajátított a beduinok által korábban művelt, illetve állattenyésztésre használt földekből, s a Negev nomád arab népességének döntő hányadát egy alig tizedrészt akkora, zárt katonai zónába telepítette át Beer Sheva közvetlen vonzáskörzetébe.³⁰ Az ötvenes évek során tömegessé vált zsidó bevándorlás miatt ezt a nagyjából 1300-1400 km²-nyi területet aztán tovább szűkítették új falvak építése miatt.³¹

A következő évtized elején már állandó kérdés volt a különböző politikai és hadügyi fórumokon a beduinok végleges elhelyezése. Mose Dajan korábbi vezérkari főnök, hivatalban lévő agrárminiszter azt javasolta, hogy a beduinokat – társadalmi integrációjuk elősegítéseként – szét kell telepíteni az ország legkülönbözőbb pontjain. Előterjesztésével vitatkozva Jigal Allon munkaügyi miniszter azt kezdeményezte, hogy a már lehatárolt katonai zónán belül építsenek állandó, urbánus településeket a közösség számára, mivel a beduinok beolvasztása atomizálásukkal nem megoldható, soha nem éltek egyénként, ismeretlen számukra a szűken vett család, az önálló háztartás fogalma, ráadásul súlyos modernizációs lemaradással is küzdenek, amelyet a saját közegükből való kiszakítás hatására még nehezebben tudnának kezelni.³²

A két terv közül David Ben Gurion miniszterelnök az előbbit támogatta inkább, mivel számára a Negev különleges jelentőséggel bírt a zsidó haza fejlesztése szempontjából. A hadsereg ugyanakkor Allon javaslatát favorizálta, mondván, a beduinok széttelepítése jelentős nemzetbiztonsági kockázatokat rejt. A szűkös legeltetési területek miatt folyamatosan északra vándorló, az ország urbánus körzeteiben nyájaikat terelő, s ideiglenes szállásokat építő beduin csoportok okozta akut problémák miatt a kormány azonnali lépésre kényszerült, s mivel a nomád közösség Dajan előterjesztését alapjaiban elutasította, így 1962 márciusában vizsgálatok indultak a telepépítések lehetőségéről.³³ A kabinet döntése alapján felálló szakértői bizottság egy 7,6 km²-es körzetet jelölt ki Beer Sheva mellett, ahol összesen hét, városias jellegű, családi házakból álló, iskolát, klinikát, vendéglátóegységeket és kulturális központot magukban foglaló, közművesített, csatornázott, betonúthálózattal ellátott település kialakítását tartották reálisnak. 1965 szeptemberében fogadták el a végleges terveket, de csak négy esztendővel későbbre épült fel az

első település, Tel Sheva, melyet 1971-ben követett Rahat megalapítása, majd közel tízéves szünet után, 1979-ben Szegev Salom, 1982-ben Arara és Kseife, három évvel később Lakje, 1989-ben pedig Hora átadása. Jól látható, hogy a telepítési program majdnem negyed évszázadra elhúzódott, s összehasonlítva a zsidó menekültek és bevándorlók számára folytatott otthonteremtéssel, kínosan lassúnak bizonyult.

Az akadozva előrehaladó fejlesztések közepette az állam utasította a beduinokat, hogy hagyják el illegitim státuszú, általában nomád jellegű, csak kevés esetben tartós épületszerkezetű otthonaikat, s kompenzációképpen költözzenek be a kialakítás alatt álló településekre.³⁴ Számos esetben a törzsek, klánok vezetői aláírásukkal szentesítették a feltételek elfogadását, ám miután földjeiket elhagyták, s rádöbbenek arra, hogy az urbánus környezetben nem, vagy csak nagyon komplikált módon folytathatják földművelő-legeltető gazdálkodásukat, egyéb munkalehetőségek pedig alig állnak rendelkezésre, visszakozni szerettek volna a költözéstől. Baloldali gondolkodású politikusok és értelmiségiek felkarolták a beduinok ügyét, jogi tanácsokkal látták el őket, képviselték érdekeiket a különböző fórumokon, minek hatására a kormány kénytelené vált összehívni egy vizsgálóbizottságot a kérdés megvitatására.³⁵ 1975-ben e testület egy köztes állásfoglalást adott ki, miszerint a beduinok illegitim státuszú ingatlanokra vonatkozó tulajdonjoga nem érvényesíthető, ugyanakkor az állam sem telepítheti át az érintetteket pénzübeli kompenzáció nélkül. A sejkék már a lefektetett alapelvvel sem értettek egyet, a meghatározott kárpótlási összegeket azonban felháborítóan nevéstgesnek minősítették, így a kisajátítások miatti viták és pereskedések akutak maradtak.³⁶

1980 folyamán előterjesztettek egy új jogszabályt, az úgynevezett béketörvényt, abban jelentősen felemelve az önként távozó, s a számukra épült városokban otthont kereső beduinoknak kifizetendő kompenzációk összegét. Noha a döntést gesztusértékűnek ítélte a kormány, a törzsfők nem viszonnyultak ahhoz hasonlóan, így a perek száma nem csökkent. 1984-ben az ügy a Legfelsőbb Bíróság elé került, ahol határozatban nyert megerősítést az a tényállás, miszerint a tisztázatlan státuszú beduin ingatlanok nem tekinthetők magántulajdonnak, ezért felszámolásuk nem kisajátítás, hanem illegális építmények lebontása.³⁷ E megállapítás két okból is kedvezett az államnak: 1) bármikor elrendelhetővé váltak kisajátítások, amelyek kompenzálása kizárólag a kormány morális és szolidáris érzékenységétől függött; 2) az illegális státuszú beduin falvakban semminemű infrastrukturális fejlesztési kötelezettsége nem keletkezett az államnak, e települések kihagyhatóvá váltak a területrendezési tervekben, közszolgáltatásokat e helyekre nem kellett telepíteni, központi finanszírozást nem kellett nyújtani. E politikai-jogi viszonyulás következtében az illegitim falvakban élő beduinok *nem létező állampolgárokká* váltak, elveszítették alapjogaik jelentős hányadát (bejelentett lakcím hiánya

miatt aktív és passzív választójogukat, egyesületi és gyülekezési jogukat, önkormányzathoz való jogcímüket, vállalkozási szabadságukat stb.), továbbá szociális, oktatási s egészségügyi jogosítványaik többségét.³⁸

2002-ben már a negevbeli beduinok fele, majdnem 70 ezer ember élt tisztázatlan közigazgatási jogállású falvakban, egy 2008-as adat pedig 45 ezer illegális beduin építményt említ ezen országrészben (köztük többemeletes villákat).³⁹ E növekvő kihívás kezelése céljából 2000-ben felállítottak egy regionális tanácsot, hogy szervezze meg az alapfokú oktatást és az egészségügyi alapellátást jobb híján mobil házakban, illetve ugyanezen szerv kapta feladatául a szociális segélyek, valamint a nyugdíjak kifizetését is. Később a hivatal magára vállalta generátorok telepítését az áramfejlesztéshez, tartálykocsik kiküldését az ivóvíz-biztosítás érdekében, valamint a szemétszállítás megoldását. Az ezredfordulón kiadott a Barak-kormány egy rendezési tervet, abban nevesítve több illegitim beduin települést, amelyek közigazgatási státuszát jelentős beruházási pénzek garantálása mellett elismerné az állam, de csak akkor, ha minden egyéb falu lebontásra kerül. A törzsfők nem fogadták el a javaslatot.⁴⁰

Amikor nem sokkal később megjelent a Negev-sivatag fejlesztési koncepciója, a beduinok pert indítottak a Legfelsőbb Bíróságon, mondván, vitatott megítélésű falvaik kihagyása jogsértő lépés volt a kabinet részéről. Keresetüket részben helyben hagyta a testület, hangsúlyozva a térségben élő tízezrek létezésének szükségszerű figyelembevételét, ugyanakkor megtagadva, hogy az illegális falvakban bárminemű fejlesztési kötelezettsége lenne az államnak.

2003 januárjában, bizakodó előrelépésként, hét falu (majd még kettő) rendezett közigazgatási státuszt kapott a Saron-kormánytól, önkormányzati képviselőtüket regionális tanácsi formában oldották meg.⁴¹

A Negev-sivatag beduin települései egyöntetűen szegények, infrastrukturális és közszolgáltatási értelemben fejletlenek, munkanélküliség, bűnözés, valamint társadalmi dezintegráció által sújtottak. Leküzdhetetlennek tűnő területi és közlekedési elszigeteltség jellemzi őket, nincsenek nagy horderejű állami-piaci beruházások, magas az aluliskolázottak száma, elégtelen a települések költségvetési kerete.⁴² A hét, tervezetten alapított beduin önkormányzat mindegyike a legrosszabb, egyes számjelű szocioökonómiai kategóriába tartozik, s bár az egy főre eső központi támogatások és kiegészítő szubvenciók aránya magasabb, mint a zsidó települések átlaga, a lakosokra vetített önkormányzati kiadások a nemzeti középérték 40%-át alig haladták meg 2004-ben. Az önálló bevételek egy főre arányosított átlaga hatoda volt ugyanebben az esztendőben az országos mediánnal összevetve.⁴³ Komoly problémát jelent továbbá a települések túlzásfolttsága: mivel a közigazgatási határokat szándékosan szűkre szabták, nincs elég hely a lakásépítésekhez, több generáció marad egy fedél alatt, amely adóbevétel-kiesést indukál, nem beszélve arról, hogy a térségbe települő vállalkozók számára sincs telek, így

még ha munkát adnak is, adójukat egy másik önkormányzatnak fizetik rendszerint.⁴⁴

Az izraeli cserkeszek és településeik

Az ország legkisebb kisebbségi közössége, a cserkesz népcsoport két galileai faluban, a körülbelül 3 ezer lakosú Kfar Kamában, valamint az ezerfős Rehanijában él. Az észak-kaukázusi térségből származó cserkeszeket a 18. század során űzte ki a cári Oroszország, jelentős részük a mai Törökország, Jordánia és Szíria területére menekült, kevesek egészen Palesztináig vándoroltak.⁴⁵ Utóbbi helyszínen az 1870-es években kezdtek falvakat építeni, a növekvő számú zsidó betelepüléssel békében éltek együtt, szunnita muszlim hitük ellenére az arab többségtől etnikai-tradicionális okok miatt elkülönültek. Rehaniját 1873-ban, Kfar Kamát három évvel később alapították. Főként földművelésből, kisiparosságból, valamint katonáskodásból éltek, a harcedzett cserkesz férfiak gyakran szolgáltak őrszemélyzetként a támadott és fosztogatott zsidó falvaknál.⁴⁶ Izrael megalakulása nyomán a közösség általános helyzete sokat javult, Kfar Kama 1950-ben városnak nem minősülő municipális önkormányzati státuszt kapott, míg Rehanija egy zsidó regionális tanács részévé vált (katonai kormányzóság felügyelete alá soha nem tartoztak a falvak, szemben a szomszédos arab és drúz településekkel). A cserkeszekre kiterjesztették a hadkötelességet, átfogó infrastrukturális beruházásokat és szociális programokat indított számukra az állam, továbbá hivatalos elismerésre kerültek kulturális örökségeik, még az iskolai oktatás terén is. Egészen a nyolcvanas évek végéig kimutatható maradt Kfar Kama és Rehanija fejlettségi szintkülönbsége összehasonlítva a körülbelül azonos népességű galileai arab településekkel.⁴⁷ Az a tény, hogy a cserkeszek közösségi és helyi autonómiáját nem korlátozta az állam, jelentősen hozzájárult a népcsoport eredményes érdekartikulációjához, sőt idővel a szomszédos, arab és drúz falvak érdekképviseléséhez is. Az önálló önkormányzat és intézménystruktúra léte kihasználható előnyöket nyújtott foglalkoztatási szempontból, egyrészt a hivatali struktúrán és a közszférán belül (tanári, ápolói állások révén), másrészt különféle közmunkák teremtésével, mindemellett pedig garanciának bizonyult a kulturális tradíciók ápolása és átörökítése vonatkozásában.

Egészen a nyolcvanas évtized végéig, az első palesztin terrorháború nyomasztó (lélektani, identitásértelmezési és dezintegrációs hatásokkal járó) társadalmi következményeiig a cserkesz közösséget amolyan *tiszteletre méltóak* vezették, kihívóik, ellenlábasaik, riválisaik sem a lokális politika, sem a helyi gazdaság terén nem mutatkoztak. 1988-ban aztán az önkormányzati választásokon feltűnt egy főként fiatalokból álló, mérsékelt iszlám fundamentalista csoport, amely már korábban is építette közösségi beágyazottságát vallások-

atási, szociális és kulturális szerepvállalások eredményeként, politikai aspirációkat mindazonáltal eladdig nem mutatott. Kfar Kamában elért sikerük – a leadott voksok egyharmadát szerezték meg, két képviselőt küldve a héttagú közgyűlésbe – jelentősen megbolygatta a cserkesz társadalmat, átrendezni igyekezvén az elsősorban etnikai és csak másodrészt vallási alapokon nyugvó közösségmodellt a fordítottjára. Az iszlámorientáltak előretörésére válaszul a *tiszteletre méltóak* is fokozták civil aktivitásukat, úgy a szociális szükségletek, mint a kulturális értékörzés, hagyományápolás tekintetében, amely jelentősen visszavetette a hasonló módszerekkel megerősödött fundamentalisták népszerűségét.⁴⁸

Összegzés

Félrevezető és hibás következtetésekre okot adó feltételezés azt gondolni, hogy az izraeli–palesztin szembenállás konszolidálása teljes mértékben függetleníthető a zsidó állam területén élő kisebbségek társadalmi integrációjától, felzárkóztatásától, politikai-jogi státuszuk, autonómiájuk kiterjesztésétől. Noha e közösségeket mély törésvonalak szakítják el egymástól, abban azonos álláspontot képviselnek, annak szövetséges partnerként tudnak hangot adni, hogy materiális és immateriális értelemben egyaránt nagyobb megbecsülésre vágnak. Ha az izraeli társadalmon belül ezen áthidaló, kölcsönös bizalmon, valós tolerancián, létező együttműködések, eredményes civil és intézményi kollektívaépítésen, továbbá hatékony reciprocitáson alapuló kötések nem fejlődnek, akkor rettenetesen nehéz lesz fenntartható békét kialakítani a palesztin szomszédokkal. A különböző rendezési tervekben egyre gyakrabban merül fel, hogy az izraeli arabok bizonyos hányada – áttelepítés nélkül, amolyan – lakosság- és területcsere keretében a leendő palesztin állam fennhatósága alá kerülne. Jelen dolgozat ennek helyességét vagy helytelenségét nem kívánja mérlegelni, azt azonban eréllyel hangsúlyozza: a zsidó állam kisebbségi kérdései egy ilyen aktustól még nem oldódnak meg, a felzárkóztatási és integrációs kihívásokra más válaszokat kell adni.

Jegyzetek

¹ 63rd Independence Day – Approximately 7 746 000 Residents in the State of Israel. CBS. A zsidó bevándorlók rokonaiként érkezett nem zsidókat (főként keresztényeket), valamint a csekély létszámú nem zsidó betelepülőket nem sorolják a kisebbségek közé. E két csoport együttes népessége 320 ezer főre tehető.

² *The Arab Population of Israel 2009*, Central Bureau of Statistics (CBS), 2010.

³ *Uo.*

- ⁴ Uo.
- ⁵ *Statistical Abstract of Israel 2010*, Central Bureau of Statistics (CBS), 2011.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Uo.
- ⁸ *The Arab Population of Israel 2003*, Central Bureau of Statistics (CBS), 2004.
- ⁹ ELAZAR, Daniel J.: The Local Dimension in Israeli Government and Politics, In: ELAZAR, D. J. – KALCHHEIM, H. (eds.): *Local Government in Israel*, Rowman & Littlefield, Lanham, 1988, 3–41. p.
- ¹⁰ LANDAU, Jacob M.: *The Arabs in Israel. A Political Study*, Oxford University Press, Oxford, 1970.
- ¹¹ Uo.
- ¹² SHAHOR, Tal: Government Participation in Fiscal Allocations to Local Authorities in the Bedouin Sector, *International Journal of Economics and Research*, 2011/2, 67–79. p.
- ¹³ *The Arab Population of Israel 2003*.
- ¹⁴ *The Arab Population in Israel*, Central Bureau of Statistics (CBS), Statisti-light No. 27.
- ¹⁵ Adva. Information on Equality and Social Justice in Israel: A Social Report, 2005.
- ¹⁶ SHAHOR: *i.m.*
- ¹⁷ FIRRO, Kais: *A History of the Druzes*, E. J. Brill, Leiden, 1992.
- ¹⁸ FIRRO, Kais: Reshaping Druze Particularism in Israel, *Journal of Palestine Studies*, 2001/3., 40–53. p.
- ¹⁹ FIRRO, Kais: *The Druzes in the Jewish State. A Brief History*, Brill, Leiden, 1999. A drúz személyiségek közül mindenképpen említésre érdemes Nasszer el-Din (politikus és vallási vezető), Asszad Asszad (parancsnok és politikus), Hasszon Hasszon (hadvezető, elnöki tanácsadó), Kamal Manszur (Izrael-díjas elnöki tanácsadó), Gideon Abbasz (nagykövet), Kaisz Firro (történész), továbbá Dzsabr Muadi, Zeidan Atasi, Reda Manszur, Madzsalli Wahabi, Hamad Amar és Ajub Kara (képviselők). Az ország első drúz származású minisztere Szalah Tarif, míg első bírója Hamud Falah volt.
- ²⁰ BOYARS, Jacob: The Druze and the Jews. The Origins of an Unlikely Alliance, *Kedma – Penn's Journal on Jewish Thought, Jewish Culture and Israel*, 2006/2., 9–21. p.
- ²¹ ATASHE, Zeidan: *Druze and Jews in Israel. A Shared Destiny?*, Sussex Academic Press, Brighton, 1995.
- ²² NISAN, Mordechai: The Druze in Israel: Questions of Identity, Citizenship, and Patriotism, *The Middle East Journal*, 2010/4., 575–596. p.
- ²³ *The Druze Population of Israel*, Central Bureau of Statistics (CBS), 2011.
- ²⁴ BEN-DOR, Gabriel: *The Druzes in Israel. A Political Study*, Magnes Press, Jerusalem, 1979.
- ²⁵ NISAN: *i.m.*
- ²⁶ ABU-RABIA, Aref: Negev Bedouin. Displacement, Forced Settlement and Conservation, In: CHATTY, D. – COLCHESTER, M. (eds.): *Conservation and Mobile Indigenous Peoples. Displacement, Forced Settlement and Sustainable Development*, Berghahn Books, New York, 2002, 201–211. p.
- ²⁷ JORDAN, Marianna: *A Minority Within a Minority. Palestinian Arab Bedouin of the Negev*, The Jerusalem Fund, Jerusalem, 2011.

- ²⁸ MARX, Emanuel: *Bedouin of the Negev*, Oxford University Press, Oxford, 1967.
- ²⁹ MEIR, Avinoam: Bedouin, the Israeli State and Insurgent Planning: Globalization, Localization or Glocalization? *Cities*, 2005/3., 201–215. p.
- ³⁰ YAHEL, Havatzelet: Land Disputes between the Negev Bedouin and Israel, *Israel Studies*, 2006/2., 1–22. p.
- ³¹ KRAM, Noa: *The Negev Bedouins: Struggles for Land Rights and Cultural Survival in Israel*, Robert H. Arnow Center for Bedouin Studies and Development, 2010 Research Report No. 1. Ben Gurion University, Beer Sheva, 2010.
- ³² SWIRSKI, Shlomo – HASSON, Jael: *Invisible Citizens. Israel Government Policy Toward the Negev Bedouin*, Adva Center – Information on Equality and Social Justice in Israel, Tel-Aviv, 2005.
- ³³ RANGWALA, Tawfik S.: Inadequate Housing. Israel and the Bedouin of the Negev, *Osgoode Hall Law Journal*, 2000/3., 415–472. p.
- ³⁴ SHAMIR, Ronen: Suspended in Space. Bedouins under the Law of Israel, *Law & Society Review*, 1996/2., 231–258. p.
- ³⁵ PORAT, Hanina: Israel's Policy on the Bedouin Issue and Left-Wing Alternatives, 1953–1960, *Iyyunim BiTekumat Israel* (héberül), 2000/431., 420–476. p.
- ³⁶ MEDZINI, Arnon: Bedouin Settlement Policy in Israel. 1964–1996, In: GINAT, J. – KHAZANOV, A. M. (eds.): *Changing Nomads in a Changing World*, Sussex Academic Press, Brighton, 1998, 58–68. p.
- ³⁷ DINERO, Steven: Planning for an Ethnic Minority. The Bedouin Arabs of Israel, In: BURAYIDI, M. A. (ed.): *Urban Planning in a Multicultural Society*, Praeger, Westport, 2000, 169–175. p.
- ³⁸ ABU-RABIA, Aref: *A Bedouin Century. Education and Development among the Negev Tribes in the 20th Century*, Berghahn Books, New York, 2001.
- ³⁹ JORDAN: *i.m.*
- ⁴⁰ LITHWICK, Harvey: Investment Opportunities in the Bedouin Urban Sector, In: RAZIN, E. – LITHWICK, H. (eds.): *Background Studies for the Bedouin Urban Project*, Ben Gurion University – The Negev Center for Regional Development, Beer Sheva, 2000, 17–26. p.
- ⁴¹ SWIRSKI-HASSON: *i.m.*
- ⁴² LITHWICK, Harvey: *An Urban Development Strategy for the Negev's Bedouin Community*, Ben Gurion University – The Center for Bedouin Studies and Development, Konrad Adenaur Foundation, Beer Sheva, 2000.
- ⁴³ RAZIN, Eran: The Fiscal Capacity of the Bedouin Local Authorities in the Negev, In: RAZIN-LITHWICK (eds.): *i.m.*, 2–16. p.
- ⁴⁴ ABU-SAAD, Ismael – LITHWICK, Harvey: *A Way Ahead: Development Plan for the Bedouin Towns in the Negev*, Ben Gurion University – The Center for Bedouin Studies and Development and the Konrad Adenaur Foundation, Beer Sheva, 2000.
- ⁴⁵ KARPAT, Kemal H.: The Hijra from Russia and the Caucasus, In: EICKELMAN, D. F. – PISCATORI, J. P. (eds.): *Muslim Travellers. Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination*, University of California Press, Los Angeles, 1990, 131–152. p.

⁴⁶ TURGEY, Oner: Circassian Immigration into the Ottoman Empire 1856–1878, In: HALLAQ, W. B. – LITTLE, D. P. (eds.): *Islamic studies presented to Charles J. Adams*, E. J. Brill, Leiden, 1981, 193–218. p.

⁴⁷ BRAM, Chaim: Muslim Revivalism and the Emergence of Civic Society. A Case Study of an Israeli Circassian Community, *Central Asian Survey*, 2003/1., 5–21. p.

⁴⁸ *Uo.*